

політичний режим зруйновано, а новий ще не можна вважати стабільним чи навіть цілком сформованим інституціонально. Висловившись на користь демократичних перетворень, Україна не довела поки що своєї спроможності їх успішно завершити.

Однією з найголовніших рис сучасного стану українського суспільства є те, що Україна виконала завдання лише перших двох стадій переходу і «застрягла» на третій, бо не змогла вирішити проблему переходу влади до нової політичної еліти. З об'єктивних і суб'єктивних причин наша країна істотно відстає також у проведенні ринкових економічних реформ. І саме у цій сфері приховані потенційні загрози українській демократії. Бо хоч перехід як неревольюційний спосіб трансформації передбачає значну міру плавності, поступовості суспільних змін, проте як «стратегічна реформа» він повинен відбуватися достатньо енергійно.

Це, однак, не означає, що українське суспільство не є перехідним до демократії, що в ньому нібито вже сформувався цілісний неототалітарний режим. Незважаючи на труднощі, непослідовність і повільність реформ, Україна не тільки задекларувала свій намір побудувати демократичне суспільство. Вона приступила до практичного втілення цього наміру в життя, подолавши декілька гострих політичних криз шляхом досягнення компромісів і взаємних поступок супротивних сторін; прийнявши нову демократичну конституцію; удосконалюючи виборче законодавство та зміцнюючи багатопартійну систему. На демократичних засадах сформовані вищі органи державної влади, здійснюється розмежування повноважень законодавчої, виконавчої і судової влади, виробляються і законодавчо закріплюються механізми їх взаємного контролю, стримувань і противаг. Україна досягла мирного врегулювання міжетнічних суперечностей та не допустила сепаратизму. Все це говорить про те, що поняття демократії (чи скоріше демократизації) має пряме відношення при характеристиці української дійсності, хоча функціонування новостворених демократичних інститутів ще й не є достатньо ефективним.

Список літератури: 1. Марциновський А. Останнє попередження Ради Європи?// Голос України. 1998. 4 грудня. 2. Дарендорф Р. Дорога к свободе. Демократизация и ее проблемы в Восточной Европе// Вопросы философии. 1990. №9. 3. Полохало В. Політологія посткомуністичних суспільств в Україні і Росії // Політична думка. 1998. №2. 4. Линецький С. Теоретичні підходи до визначення та еволюції української моделі державного режиму//Право України. 1999. № 7. 5. Бутейко А. Без ілюзій// Голос України. 1995. 4 жовтня.

Надійшла до редколегії 04.07.05

Л.В. Гузь

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Виборче право – одна з тих наукових проблем, якій сьогодні приділяється окрема увага політологів та правознавців. Це пояснюється соціальною цінністю виборчого права як сфери, де громадяни можуть висловити свою політичну волю, беручи участь у виборах безпосередньо.

До питань виборчого права звертались сучасні вчені В.І. Васильєв, А.В. Іванченко, В. І. Лисенко, В. Погорілко, М.І. Ставнійчук та інші.

Але, на наш погляд, проблема подальшого розвитку системи виборчого права у напрямку створення основних гарантій реалізації виборчих прав громадян досить актуальна як у теоретичному, так і у практичному аспекті.

Метою даного дослідження є аналіз конституційно – правового регулювання суспільних відносин у сфері формування органів державної влади і місцевого самоврядування, а також розробки на цій основі пропозицій по вдосконаленню законодавства, яке є правовою основою забезпечення виборчих прав громадян України.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення кола питань, що позначились у логічній структурі дослідження і склали його основні завдання:

- дослідити основні проблемні моменти, які виникають під час проведення виборів;

- проаналізувати і розробити правовий механізм забезпечення виборчих прав громадян України.

Реалізація виборчих прав на практиці означає здійснення положень цілої системи різних за своєю юридичною силою норм, в яких можуть конкретизуватися зміст даного права, умови, порядок його використання, особливості застосування, реалізації, відновлення. До того ж законодавча норма матеріального права, яка передбачає суб'єктивне виборче право, реалізується через забезпечуючі її дію вимоги процесуальних норм. Здійснення прав для громадян означає можливість вимагати від інших осіб дій, які відповідають праву уповноваженої особи. Ця вимога адресована перш за все до держави. Держава повинна створити умови і надати такі засоби, можливості, умови, щоб громадянин вільно і безперешкодно мав можливість реалізувати закріплені за ним Конституцією виборчі права або у випадку їх порушення – відновити їх.

Кореспондуючий обов'язок держави знаходить своє юридичне вираження у вигляді встановлених гарантій. Під гарантіями прав людини розуміється не тільки правова забезпеченість (юридичні гарантії), яка закріплена у міжнародному і національному законодавстві, але й система економічних, політичних та інших відносин, умов, факторів, без яких вимоги особи та суспільства носили б чисто формальний характер. Загальні умови реалізації прав особистості, до числа яких відносяться економічні, соціальні, політичні і духовні підвалини функціонування суспільства, у літературі отримали назву загальних гарантій прав особистості [2, с.7].

Гарантії виборчого права – це система соціально – економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов і способів, які створюють рівні можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод і інтересів. Дуже важливо мати на увазі, що гарантії виборчих прав виступають засобом постійного вдосконалення цих прав, їх реального здійснення, а у необхідних випадках – їх ефективний захист від можливих порушень.

Будь-яке право залишатиметься фікцією, якщо відсутні необхідні умови його реалізації. Законодавець розуміє це і приділяє достатньо велику

увагу нормам виборчого права. Передбачається цілий ряд гарантій виборчого права, які закріплені в Конституції України, законах, інших нормативно – правових актах. Для реального втілення суб'єктивних прав необхідне врахування багатьох умов, у тому числі, які лежать за межами права: економічні, політичні та інші.

Політичні гарантії – це відповідним чином зорієнтована політика держави, її направленість на створення стійких політичних структур, які виключають дестабілізацію у суспільстві. Економічні гарантії передбачають відповідну матеріальну основу, яка покликана забезпечувати вільне використання прав. Одним із основних завдань законодавства є створення рівних політичних і економічних можливостей громадян при реалізації пасивного і активного виборчого права.

Як показали вибори Президента України 2004 р., національне виборче законодавство є недосконалим. Як результат цього в Україні виникла складна політична ситуація, яка дестабілізувала не тільки політичні, але й економічні процеси в країні. Через відсутність правових механізмів реалізації окремих норм виборчого законодавства повторні вибори Президента України за рішенням Верховного Суду України від 3 грудня 2004 р. були визнані недійсними через масові фальсифікації, які були допущені під час їх проведення. Найбільш поширеними серед них були:

- недостовірність даних у списках виборців;
- неправомірне використання відкріпних посвідчень;
- порушення під час голосування на дому;
- порушення, вчинені під час передвиборної агітації.

В результаті склалась така ситуація, коли виникла гостра необхідність внесення змін до діючого закону України «Про вибори Президента України» з метою запобігання масовим порушенням під час переголосування.

Згідно з вище зазначеним рішенням, а також з метою забезпечення реалізації громадянами України їх конституційних виборчих прав, дотримання засад загальних, рівних, вільних і справедливих виборів, законності, прозорості та відкритості виборчого процесу як основних принципів виборчого права, встановлених Конституцією України та міжнародними договорами, Верховна Рада України прийняла Закон України « Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» [1].

Основними завданнями Закону є конкретизація та створення механізму застосування, а також зміни окремих положень Закону України «Про вибори Президента України» для запобігання вчиненню окремих порушень виборчого законодавства. Зокрема, у зазначеному вище Законі внесені зміни стосовно:

- порядку формування територіальних і дільничних виборчих комісій (згідно з новим Законом вони будуть формуватися таким чином: територіальні виборчі комісії утворюватимуться у складі десяти осіб (по п'ять осіб від кожного кандидата), дільничні виборчі комісії – дванадцять осіб (якщо кількість виборців до 1500 осіб), шістнадцять осіб (якщо кількість виборців

понад 1500 осіб) причому зазначено, що голова і секретар територіальної виборчої комісії повинні бути представниками від різних кандидатів);

– порядку виготовлення списку виборців для повторного голосування (за новим законодавством список виборців буде мати наскрізну нумерацію виборців та наскрізну нумерацію аркушів, списки виборців будуть виготовлятися на основі списків виборців, що використовувалися під час голосування 31 жовтня 2004 року, відповідні органи реєстрації актів громадянського стану надаватимуть кожній дільничній виборчій комісії списки осіб, які проживали на території цієї дільниці та померли після 31 березня 2002 року (на підставі цієї інформації вони будуть виключатися зі списків виборців шляхом їх викреслення), довірена особа будь – якого кандидата буде мати право отримати у відповідній територіальній чи дільничній виборчій комісії копію списків виборців по кожній виборчій дільниці територіального виборчого округу на паперовому або електронному носії);

– порядку використання відкріпних посвідчень (за новим законодавством відкріпне посвідчення видається виборцю на підставі документа, який засвідчує його особу та власноручно написаної заяви, в якій зазначається причина, з якої він не може проголосувати за місцем свого проживання, номеру територіального виборчого округу, в якому він має намір проголосувати в день повторного голосування, така заява може бути подана виборцем не пізніше двадцятої години останньої п'ятниці перед днем голосування, після чого дільнична виборча комісія встановлює кількість виборців, які отримали відкріпні посвідчення, підраховує кількість не використаних бланків, посвідчень та погашає їх. Виборець, який має намір проголосувати на підставі відкріпного посвідчення, звертається не пізніше дванадцятої години останньої суботи перед днем повторного голосування до територіальної виборчої комісії зазначеної на відкріпному посвідченні, із заявою, яка подається з відкріпним посвідченням та документом, в якому зроблено відмітку про видачу відкріпного посвідчення);

– порядку голосування за межами приміщень (за новим законодавством таке голосування може здійснюватися лише виборцями, які є інвалідами першої групи і не здатні пересуватися самостійно. Для цього виборцем подається власноручно написана ним заява разом з засвідченою у встановленому законом порядку копією його пенсійного посвідчення або виданої йому довідки медико-соціальної експертної комісії не пізніше дванадцятої години дня, що передує дню голосування. На нашу думку, ця норма є прямим обмеженням виборчих прав громадян, які за віком або за станом здоров'я не зможуть реалізувати своє виборче право);

– порядку голосування на спеціальних виборчих дільницях (згідно з новим законодавством приміщення на цих дільницях повинні мати відкритий доступ для членів виборчої комісії, офіційних спостерігачів та представників засобів масової інформації).

Але внесені вище зазначені зміни і доповнення не внесуть стабільність у виборче законодавство, оскільки ці зміни носять тимчасовий характер. Тому виникає необхідність у майбутньому розвивати новий напрямок у механізмі правового регулювання виборів, який зможе знайти своє втілен-

ня в розробці рамочних і модельних правових актів, які будуть сприяти проведенню виборчої реформи в Україні і виконувати роль протидії від можливих порушень виборчих прав або будь-яких відступів від положень Конституції України.

Відсутність в тексті Конституції України глави, присвяченої виборчій системі і питанням виборчої політики слугує, на наш погляд, додатковим стимулом для розвитку галузевих джерел у виборчому законодавстві. Конституція України обмежилась закріпленням права громадян обирати і бути обраними до органів державної влади і органів місцевого самоврядування, брати участь у референдумі, виборах Президента, у Верховну Раду та інші [4, с.39]. Така конституційна «скупість» породжує інтенсивний характер законопроектної роботи по детальному вирішенню проблем, пов'язаних з формуванням виборчого законодавства у повному об'ємі.

Дослідження проблем виборчого права і виборчого процесу повинно охоплювати різні форми правового регулювання організації і проведенні виборів, правонаступництва у використанні попереднього законодавства і досвіду виборчих компаній. Крім того, потрібно охопити кризові ситуації у розвитку виборчої політики і виборчого законодавства, коли у найбільш відкритому і конфліктогенному протистоянні, в тому числі перш за все двох гілок влади – законодавчої і виконавчої, виникає виборча ідеологія, політичні пріоритети, ідеали і готовність до дій різних соціально – політичних сил, що проявляється у підходах до використання різних виборчих систем (моделей), з урахуванням міжнародно- правового досвіду.

У сучасних умовах формування представницької системи, виборних органів державної влади і місцевого самоврядування проходить у межах не єдиної, а багатоступеневої виборчої системи, але в усіх випадках виборчий процес і право повинно опиратися на положення про те, що будь – які представницькі та інші виборні інститути не можуть діяти поза межами волевиявлення громадян, тим більше всупереч йому і що посягання на конституційну волю народу, навіть тимчасове її обмеження не дозволені нікому.

Одним із варіантів вирішення проблем виборчого права і процесу можливо, на нашу думку, прийняття Закону « Про основні гарантії виборчих прав громадян України». І хоча в Конституції України відсутні підстави для прийняття єдиного кодифікованого нормативного акту про вибори у формі Виборчого кодексу, у майбутньому використання такої прогресивної правової форми є виправданим. Розробку і прийняття Кодексу слід проводити у відповідності з конституційними вимогами. По-перше, він повинен базуватися на Законі «Про основні гарантії виборчих прав громадян», на законах про вибори і порядок формування відповідних конституційних органів; по-друге, прийняття Кодексу передбачає попереднє внесення відповідних змін і доповнень в Конституцію з метою встановлення єдиного підходу до визначення порядку формування виборних органів; по-третє , ці зміни і доповнення повинні прийматися згідно з процедурою, передбаченою для прийняття змін до Основного Закону. Недодержання цих конституційних вимог буде створювати перешкоди на шляху реалізації ідеї про виборчий кодекс як кодифікований нормативний акт про вибори і виборчі процеси.

Розвиток сучасних виборчих «технологій» як одних з організаційних джерел виборчого законодавства і системи гарантій, у вигляді державної системи навчання виборців і організаторів виборів основа цих «технологій» і системи комп'ютерного супроводу виборчих процесів, посилення судового захисту виборчих прав і свобод всіх учасників виборчого процесу, надання нової ролі виборчим комісіям – все це забезпечить вільне волевиявлення виборців під час конкурентних політичних виборів, підведе до розуміння зростаючого політико-правового значення виборчого процесу. Створення повноцінної системи гарантій виборчих прав громадян і стабільності виборчого процесу вимагає підвищення до конституційного рівня статусу всіх виборчих комісій при одночасному наданні Центральній виборчій комісії України права законодавчої ініціативи щодо тих питань, які входять до її компетенції [5].

За часів сталінської формули «не важливо, як проголосують, важливо, як голоси підраховують» значимість виборчих комісій для проведення виборів не заперечується ніким. Тому внаслідок цього потрібно дійсно забезпечити незалежність виборчих комісій і запобігти маніпуляціям з боку виконавчої влади як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Якщо повернутись до проблем, які постали під час виборів Президента 2004 р., то, на нашу думку, у зв'язку із прийняттям Закону «Про гарантії реалізації виборчих прав громадян» необхідно внести положення, які стосуються перш за все формування списків виборців, утворенню виборчих округів і виборчих дільниць. Згідно з численними, вже відомими положеннями, які регламентують порядок складення списків згідно з Законом України «Про вибори Президента України», необхідно докорінно змінити практику роботи таким чином: наприклад, уточнення списків зареєстрованих виборців повинно здійснюватися головою відповідної місцевої адміністрації на 1 січня і на 1 липня кожного року, а не в період виборчої кампанії, як це було раніше. Таким чином, територіальні і дільничні виборчі комісії будуть мати необхідну і достатню інформацію про виборців одразу після призначення виборів. Також при включенні громадян у список виборців потрібно, щоб враховувався не факт реєстрації постійного місця проживання на території дільниці, а фактичне проживання у даний час на території дільниці. Тобто громадяни, які знаходяться в день голосування в санаторіях, профілакторіях, лікарнях, будинках відпочинку та інших місцях перебування будуть включатися у список виборців за місцем їх знаходження. Говорячи про списки виборців, не можливо не обумовити ще одну норму, згідно з якою вносити зміни у списки виборців після початку підрахунку голосів виборців забороняється. Ця норма покликана запобігти особам, які бажають бачити високу активність виборців і які допускають при цьому можливість «підправити» показник явки виборців за рахунок нескладних арифметичних маніпуляцій зі списком.

Визначаючи статус кандидатів, потрібно зафіксувати в Законі, що всі претенденти на виборні посади повинні бути наділені рівними правами і нести рівні обов'язки. Зареєстровані кандидати, які знаходяться на державній або муніципальній службі, а також ті, які працюють в засобах масової

інформації, на час їх участі у виборах повинні звільнятися від виконання службових обов'язків і не мають права використовувати переваги свого службового становища. На цей період кандидати повинні за особистими заявами звільнятися від роботи, служби, військових зборів, навчання. Вони не можуть бути звільнені з роботи за ініціативою адміністрації або переведені на іншу роботу.

Одним із найконфліктніших методів у виборчому процесі була і залишається передвиборна агітація. Тому законодавець повинен більш детально сформулювати конкретні критерії, які будуть гарантувати право на її проведення. Перш за все потрібно передбачити рівні можливості для викладення передвиборних програм кандидатів і виборчих об'єднань у ЗМІ, засновниками яких є державні або муніципальні органи, організації і установи. Окремо зазначити, що журналістам, посадовим особам ЗМІ, державних телекомпаній, якщо вони є кандидатами, заборонити брати участь у висвітленні виборчої компанії через ЗМІ, а також заборонити поширення анонімних агітаційних матеріалів. У інформаційних блоках організацій, які здійснюють теле- або радіомовлення, заборонити віддавати перевагу будь-якому кандидату, виборчому об'єднанню (блоку), в тому числі за часом висвітлення їх агітаційної діяльності. Із законодавчої точки зору регламентує вибори в Україні, ЗМІ не є суб'єктами передвиборної агітації, агітація здійснюється за допомогою ЗМІ тими суб'єктами, за якими це право закріплене в законі, але ведучі телевізійних інформаційно-аналітичних програм і передач, які висвітлюють виборчу компанію, дуже часто супроводжують інформаційні сюжети суб'єктивними коментарями тих чи інших подій, позитивними або негативними характеристиками учасників виборчого процесу. ЗМІ використовують різні методи впливу на свідомість виборців, серед яких І. Панарін, доктор політичних наук, виділяє особливо: використання компрометуючої інформації з метою створення негативного ставлення до кандидата або виборчого об'єднання (блоку); спеціальне доведення відповідним чином підібраних фактів; проведення дезінформаційних заходів (інформацію про закордонні банківські рахунки, вілли та інші); виявлення особистої симпатії журналістів до кандидатів, виборчих об'єднань (блоків) [6, с.60].

З усіх негативних явищ, які були виділені іноземними спостерігачами, під час виборів Президента України 2004 р., особливу увагу звернено на дійсну заангажованість ЗМІ і неспроможність надати виборцям неупереджену і правдиву інформацію про учасників виборчої компанії.

Виходячи з вище сказаного, дуже гостро постали проблеми реального механізму контролю за інформаційно-психологічним впливом на виборців з боку засобів масової інформації в межах виборчого процесу. Важливо, щоб інформаційні повідомлення доводилися нейтрально (майже без коментарів) для формування власного ставлення виборця до будь-якого явища, подій. Перш за все потрібно дати законодавче закріплення поняття «негативна інформація», на яке є посилання у ст.277 ЦК України, а також у випадку зловживання свободою масової інформації, вчинення засобами масової інформації порушення з боку будь-якого кандидата на виборну посаду нада-

ти виборчим комісіям право звернутися до суду з заявою про реєстрацію кандидата на виборну посаду або скасування списків таких кандидатів. Крім того, у випадку, якщо ЗМІ публікує результати опитування громадської думки, пов'язаної з виборами, необхідно зобов'язати ЗМІ зазначати організацію, яка проводила опитування, час його проведення, кількість опитаних осіб, метод збору інформації, точне формулювання питань.

Отже, на сучасному етапі існує необхідність вивчення проблеми забезпечення виборчих прав громадян України. В епоху становлення правової держави і формування громадянського суспільства змінюється деякі аспекти взаємодії людини, суспільства і держави. З одного боку, демократизація суспільних процесів призводить до визнання необхідності розширення свободи особи і посиленню її правової охорони, з іншого реалії і особливості суспільних відносин спричиняють необхідність деяких обмежень прав людини і громадянина. Створити систему демократичного державного управління можна шляхом утворення політико-правового механізму здійснення виборчих прав громадян. На нашу думку, вже сьогодні в державі є досить позитивні тенденції, які можуть бути підставою для розвитку кодифікаційних робіт з метою створення Виборчого кодексу України.

Список літератури: 1. Закон України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» / Голос України 8 грудня 2004 року. 2. Копиленко О., Мурашкін Г. Деякі методологічні аспекти наукового забезпечення законодавчого процесу // Вісник Академії правових наук України. 2003. № 2. Ст. 132. 3. Проблемы гарантии и защиты прав граждан / Материалы научно-практической конференции. Тарту, 1997. Ст.7. 4. Виборче право України: Навч. посібник. / За ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук. К., 2003. Ст. 39. 5. Лысенко В.И. Некоторые проблемы развития Российского избирательного права // Государство и право. № 8. 1995. 6. Панарин И. Информационная война и избирательный процесс // Мир безопасности. 2000. № 3. Ст. 60.

Надійшла до редколегії 25.02.05

В.Д. Людвік

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ – ОСНОВА ПРИНЦИПУ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Проголошуючи принцип народного суверенітету, визнаючи народ України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, Конституція України у статті 5 передбачає, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Таким чином, реалізація принципу народного суверенітету неможлива без гарантування й забезпечення широкого кола політичних прав і свобод. Отже, принцип народного суверенітету тісно пов'язаний із політичними правами і свободами: з одного боку, він здійснюється, реалізується, розкривається через комплекс політичних прав і свобод, з іншого, – виступає їхньою гарантією, є їхньою передумовою; політичні права і свободи, в свою чергу, перетворюють принцип народного суверенітету з конституційної декларації на політичну реальність.